

Vlaanderen, ook een land nog als *Het einde open* aangekondigd, en toch is alles zoals verwacht, want Michiels is zijn belofte nagekomen. *Demirakelen, Elizabeth, de mirakelen* is zowel de herhaling en de vervolmaking van boek één van *Journal brut* als een samenvatting van de driedelige sokkel en de zevenbladerige rosa mystica die er in de cyclus op volgden. De laatste roman uit *Journal brut* is zowel het boek van de zon en de bron (boek 1) als het boek van de geometrie en de cirkel (boek 2) en de paradijselijke schrijftuin (boek 3) als het boek van de prima materia, het water, het vuur, de kleur, de vorm en het goud (d.w.z. de boeken 4 tot 9 van *Journal brut*). Al deze boeken gaan in *De mirakelen* op als in een *grand-oeuvre*.

Om dit wonder te kunnen realiseren heeft Michiels Helmut Hopperman (ps. Max Nieuwtoon) bedacht. Hopperman is getroffen door het zogenaamde locked-in syndroom dat hem tot roerloosheid heeft veroordeeld. Communiceren kan deze verpersoonlijking van de roerloze dulder slechts door met zijn ogen te knippen. Op dezelfde manier kan Hopperman ook schrijven. Door met zijn ogen de letters op het toetsenbord van een vernuftige computer te fixeren, schrijft Hopperman de belangrijkste stukken van de roman: „Het oogappelboek van Helmut Hopperman”, de kroon op de cyclus *Journal brut*.

Net als Mulisch in zijn werk - Michiels verwijst in zijn laatste roman ook uitdrukkelijk naar deze auteur - verwordt de auteur van het oogappelboek tot de pupil, het zien zelf. En dat is maar een van de mirakelen. Een ander mirakel is, dat de eerste hoofdstukken, die zoals gezegd ieder voor zich een deel uit *Journal brut* spiegelen, als vanzelf opgaan in de hoofdstukken van het boek van Hopperman. Plaatsvervangend voor Michiels schrijft Hopperman nog eens over de afbeelding, de zon en de maan, het dagboek, de creativiteit, de familie en de oorsprong, thematiseert hij nog eens de materie, de weg en de mutatie, om uiteindelijk met de verhalen van de „ontdekkingsreiziger” Sindbad „uit vrijen te gaan”, in de „o” van het zó, in de „o” van de verwondering, op te gaan.

Eenmaal alles achter zich gelaten, de lasten van de wereldse roem, de ratio - „Iubert, Iubert”, (=heldere geest, heldere geest) galmt het door de gangen van het ziekenhuis waarin de hoofdpersoon verblijft -, schrijft Helmut Hopperman wimperend zijn fascinerende ver-

halen. Woord en muziek vinden elkaar in de dialoog. Kijken is in de schrijftuur van Hopperman niet alleen een symbool van luisteren maar ook van schrijven en van genieten. Zoals in de titel *De mirakelen, Elizabeth, de mirakelen*, de overtuiging (Elizabeth = „ik zweer bij God”) op wonderbaarlijke wijze vervluchtigt, zweeft elk fragment van de roman als een veer tussen de andere tekstfragmenten.

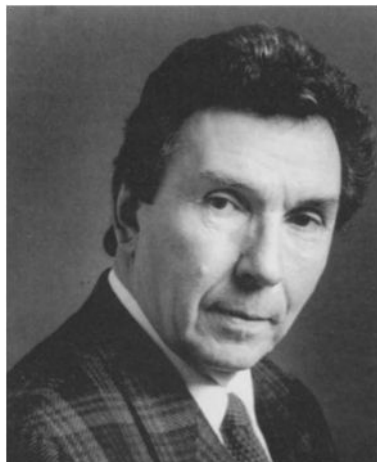
Ondanks de verlamde positie van het hoofdpersonage is de laatste roman van Michiels vergeleken met sommige eerder hermetische delen van de cyclus als boek zes (*Schuld-wacht schuld-wacht*) uitermate licht en speels (zonder dat dit, zoals gezegd, betekent dat het een makkelijke roman is). In de wimpertaal van de wilskrachtige beschermer (= Helmut Hopperman herken ik weer de Michiels van het begin. De Michiels van het afscheidland en het allaland en vooral de Michiels van het dixi(e)land. De cirkel is rond. Het *Journal brut* is af. Het laatste deel schittert als de beloofde diamant. Michiels is sprankelend jong gebleven. Net als Sindbad uit het oogappelboek van Hopperman staat de auteur weer in de startblokken. Als het hem is gegund, is Michiels' laatste boek waarschijnlijk nog niet geschreven. „Wordt vervolgd”, zijn de veelbelovende laatste woorden uit *De mirakelen*.

Herbert van Uffelen

VOOR MICHELIS, *De mirakelen, Elizabeth, de mirakelen, Journal Brut*. Boek tien, De Bezige Bij, Amsterdam, 2001, 256 p.

Bastets Couperusstudies verzameld

De opgang van de Couperologie die zich in de laatste decennia heeft gemanifesteerd, is niet denkbaar zonder het werk van F.L. Bastet. Van oorsprong klassiek archeoloog heeft hij zich het eerst beziggehouden met de opvallend grote rol die de klassieke oudheid in het gehele oeuvre van Couperus (1863-1923) heeft gespeeld. Bastet maakte aannemelijk, dat Couperus veel persoonlijke problemen zoals die van zijn homoseksualiteit op de Oudheid had geprojecteerd. Dat was op zichzelf geen volstrekt nieuwe visie: ook H.W. van Tricht had dit in zijn psychoanalytische biografische schets *Louis Couperus. Een verkenning* (1960) verondersteld. Maar de werkwijze van Bastet was precies omgekeerd aan die van Van Tricht: hij ging op zoek naar biografische gegevens (brieven, nagelaten werk) en bracht die in verband met tek-

F.L. Bastet (°1926) - Foto Ph. Mechanicus.

sten van Couperus, terwijl Van Tricht op grond van de romans en verhalen met name, dus juist het fictionele werk, uitspraken deed over de psyche van de auteur. Nadat Bastet zijn artikelen uit de jaren zeventig had gebundeld in *Een zuil in de mist* (1980), kwam hij in 1987 met zijn bijna duizend bladzijden tellende biografie. En hoewel dat nergens in zijn boek met zoveel woorden staat, is toch wel duidelijk dat *Louis Couperus. Een biografie* tot in de titel toe een antwoord is op Van Tricht's werkwijze in het zijne, die ook in de aangevulde herdruk van 1965 dezelfde was gebleven. Juist door de verschijning van Bastets biografie kwamen weer nieuwe gegevens over Couperus en zijn familie boven water. Bastet heeft die in een serie artikelen in tijdschriften en boeken van heel diverse aard beschreven en geïnterpreteerd. Het in zijn biografie gepresenteerde beeld van Couperus is aangevuld en waar nodig bijgesteld. Een heel andere visie op de auteur leverden deze postscripta uiteraard niet op.

Men zou zich dan ook kunnen afvragen of een bundeling van deze Couperiana, die door een drietal bewonderaars van de auteur en zijn biograaf (R. Breugelmans, L. Daems en H.T.M. van Vliet) is ondernomen en geleid heeft tot een vierhonderd bladzijden tellend boek met de titel *Al die verloren paradijzen...*, voor de modale Couperuslezer van belang is. Mijn antwoord is een volmondig „ja!”. In de eerste plaats omdat er stukken bij zitten die bijna niemand eerder onder ogen kan

hebben gehad. Wie heeft aflevering nr. 3 van jaargang 1993 van het tijdschrift *Origine* aangeschaft om daarin alles onthuld te zien over het servies van de grootmoeder van Couperus? Of wie buiten de Leidse kring van literatuur-liefhebbers heeft het door Hans Broekhuis samengestelde boek uit 1988 over de geschiedenis van boekhandel Kooijker aangeschaft - daarin stond een prachtig opstel van Bastet over de personages in het werk van Couperus die iets met de Leidse universiteit van doen hebben.

Een tweede pluspunt van deze bundeling is dat Bastet van zijn tekstbezorgers gelegenheid heeft gekregen eerder gepubliceerde stukken aan te vullen, waar nodig te veranderen en van noten te voorzien. Een voorbeeldje. Bastets nawoord bij de herdruk (1984) in de Salamander-reeks van Couperus' meesterwerk *Van oude mensen, de dingen, die voorbijgaan*, dat geen noten kende, heeft er nu meer dan dertig gekregen, met onder meer verwijzingen naar recente secundaire literatuur. Zo heeft ook een soortgelijk nawoord bij *Het snoer der ontferming en Japansche legenden* diverse literatuurverwijzingen gekregen; een halve bladzijde is gewijd aan het begrip noodlot bij Couperus in verband waarmee Bastet de studie aanhaalt van L. Dirikx: *Louis Couperus en het decadentisme* (Gent, 1993).

Wellicht schuilt de belangrijkste waarde van dit boek hierin dat het Bastets biografie mooi aanvult; ik bedoel niet dat er een nieuw beeld van Couperus uit verrijst (zie boven), maar dat Bastet hier dieper op het werk van Couperus ingaat dan hij deed in zijn grote werk uit 1987. Daarin vatte hij de romans en verhalen zo neutraal mogelijk samen om er vervolgens autobiografische elementen in te ontdekken. Deze werkwijze is niet bij alle Couperus-deskundigen in de smaak gevallen. Met name W.J. Lukkenaar en Maarten Klein hebben in hun artikelen en boeken kritiek geleverd op Bastets werkwijze. Lukkenaar deed Bastets biografische duidingen af als gevallen van „kortsluiting op de auteur”; Klein meende de interpretaties van Bastet waarbij werkelijkheid en fictie met elkaar in verband werden gebracht „niet sericus te kunnen nemen”. Deze neerlandici bewandelden zelf een totaal andere weg. Beiden waren en zijn zij geïnteresseerd in de filosofie van Couperus, meer in het bijzonder in zijn denkbeelden over noodlot, reïncarnatie en androgy-

nie. Beiden menen ook dat Couperus zijn ideeën over deze en andere onderwerpen mede had verworven door zijn lectuur van zulke uiteenlopende denkers als Plato, gnostische auteurs, Plotinus, Emerson en Nietzsche. Harde bewijzen voor deze studiezin van Couperus vallen overigens moeilijk te leveren: men zal deze namen dan ook niet of nauwelijks bij Bastet, die vertrouwt op testimonia als brieven etc., vinden. In *Al die verloren paradijzen...* gaat Bastet nu juist wel in op de denkbeelden van Couperus (het is duidelijk dat Bastet de term filosofie in verband met Couperus maar moeilijk op papier krijgt). In een prachtig stuk over de roman *Aan den weg der vreugde* (1908) bespreekt hij de rol van het licht in deze tekst en de verwantschap met ideeën van Emerson daarover. In nog sterkere mate stelt hij Couperus' denkwereld, met name zijn maatschappelijke betrokkenheid ten aanzien van de bewoners van Nederlands-Indië, aan de orde bij zijn behandeling van *De stille kracht* (1900). Hij laat zien dat Couperus het voor de bevolking opneemt en zich op het zogenaamde ethische standpunt stelt. Het artikel heet: „De Indische roman die Couperus nooit schreef” en dat is een verwijzing naar nimmer ten uitvoer gebrachte plannen om een tweede Indische roman te schrijven waarin in veel gematigder termen over de Hollandse „bezettters” zou worden gesproken.

Het zal duidelijk zijn dat ik deze Couperusbundel van Bastet een rijk boek vind, een mooie regenhangar van de collectie artikelen *Een zuil in de mist* en dus ook een mooie aanvulling op de biografie. Speciaal in dit verband wil ik nog wijzen op het ruim zestig bladzijden tellende artikel met een titel die de bundel als geheel heeft gekregen. Het stamt oorspronkelijk uit 1983 en verscheen toen in *Maatstaf*. Het gaat om een serie brieven van Couperus, voornamelijk aan twee vriendinnen uit Florence, Emma en Bona Garzes. Bastet heeft een nieuwe inleiding geschreven en er geactualiseerd commentaar aan toegevoegd. Hij heeft bovendien de Franse tekst van de brieven laten volgen door een Nederlandse vertaling. Naar mijn idee zijn deze bladzijden over een vriendschap die jaren heeft geduurd in biografisch opzicht een hoogtepunt uit deze bundel.

Het paradoxale effect van de lectuur van Bastets boek op mij als modale Couperus-lezer is dat ik verlang naar een nieuw boek van een

Couperus-deskundige in wording, die de sterk uiteenlopende standpunten over de interpretatie van Couperus in een nieuwe synthese kan bundelen. Daarbij zou ook aandacht besteed moeten worden aan de ergocentrische Couperus-kritiek zoals die is beoefend door Wouter Blok in *Verhaal en lezer* (1960). Het zou jammer zijn als deze fijnzinnige filologie niet op ander werk dan *Van oude mensen...* zou worden toegepast.

Rudi van der Paardt

FREDÉRIC BASTET, *Al die verloren paradijzen... Van & over Louis Couperus*, Querido, Amsterdam, 2001, 400 p.

107

„Ik kwam, zag en vrat”

Portret van de kunstenaar als een termiet

Niets is zo banaal als reizen. Men verplaatst zich van punt A naar punt B. De aardrijkskunde (de landschappen waar men doortrekt) en de geschiedenis (alles wat er in die landschappen is gebeurd) zijn altijd groter dan de reiziger. Niets is zo moeilijk als schrijven over de reis. Men schrijft altijd achteraf. Men monteert de reis. Dat is kunstmatig. De lezer van reisverhalen weet dat wel, maar vindt dat hij het niet mag merken. De kunst bestaat erin de kunst te verbergen.

David van Reybrouck reisde een vergeten plagiaatgeschiedenis achterna tot in Zuid-Afrika, en schreef er een boek over, dat op een reisverhaal lijkt, er de uiterlijke vorm van heeft, maar meer is dan een reisverhaal, omdat het in wezen een reis in de geest is.

In 1926 publiceerde Maurice Maeterlinck, de enige Nobelprijswinnaar literatuur uit de Lage Landen, *La vie des termites*. De in het Frans schrijvende Gentenaar kwam toen vooral aan de kost met het schrijven van essays en vulgariserende boeken over het leven van de bijen en de intelligentie van de bloemen. De micren zouden volgen. Na de scheppende jaren was de administratie van de carrière gekomen. Die Maeterlinck zou zich hebben schuldig gemaakt aan plagiaat van de Zuid-Afrikaanse schrijver Eugène Marais (1871-1936), een zonderlinge kruising van een aan morfine verslaafde dichter die zelfmoord zal plegen (Komrij eert hem met negen gedichten, op een verzameld werk van slechts 31, in zijn bloemlezing van Afrikaanse poëzie), advocaat, journalist, amateurbioloog en bavianen- en termietenkenner.